

Horthy Miklós – újabb kiadványokban

Nincs könnyű helyzetben az a tanár, akinek történetileg hiteles képet kell adnia a két háború közötti Magyarország államfőjéről, annak személyéről és szerepéről. Mindeddig nem készült olyan biográfia, amely teljes életútját szakszerűen tárta volna fel. A korábban újságírók tollából kikerült kötetek ugyan sokféle részletet, érdekességet tartalmaztak, a történeti látásmód és elemzés azonban hiányzik belőlük.

Komoly történész-szakember már csak azért sem vállalkozhatott Horthy-életrajz megírására, mert a történettudományra kívülről nehezedő ideológiai-politikai nyomás, a rendszernek a pillanatnyi politikai hatalom által történt minősítése (fasiszta rendszer) reális ábrázolást publikálásra aligha engedett volna. Az akkori elfogultságokat, előítéleteket – bizonyos értelemben magyarázhatóan – manapság másfajta elfogultságok és előítéletek látszanak felváltani, s megint csak nem a történész szakmán belül. Ennek ellenére a korszakkal foglalkozó, a '60-as évek második felétől megjelent szakmonográfiák részleteiből, újabb könyvekből, cikkekből kialakítható Horthy Miklós portréja.

A rendelkezésünkre álló munkák közül a teljes pályát magának a kormányzónak az emlékirata fogja át. Ez eredetileg külföldön jelent meg, és itthon hosszú éveken át hozzáférhetetlen volt a szélesebb közönség számára. Leginkább e kötetből derül ki, mekkora drámai változást hozott számára az 1918-as összeomlás. Nemcsak életpályáját, de a kötet stílusát tekintve is elkülönülnek az 1918 előtti és azt követő időszakra vonatkozó fejezetek. Öszintén és rokonszenvesen, nagy hivatásszeretettel ír a flottánál eltöltött évtizedekről, melyeket élete legboldogabb korszakának tekint. Ez érthetővé teszi, miért ragaszkodott tengernagyi egyenruhájához, miért nem öltött díszmagyart, mint az szokásos volt kormánya tagjainál. Szakértelmét tekintve jó tengerész, jó parancsnok volt, ezt azok is elismerték, akikkel az első világháború során a közös flotta ellenségként került szembe.

Bár erről nem beszél, bizonyos, hogy jellemét, nézeteit alapvetően a tengerésziskola, a flottaszolgálat alakította ki: a merev és szigorú fegyelem elfogadása és megkövetelése, a formalitások tekintélyt és rendet jelképező erejének tisztelete, az a szinte korlátlan hatalom, amelyet egy hajó parancsnoka – a nemzetközi szokásoknak megfelelően – élvezett, s amely messze meghaladta bármely szárazföldi fegyvernem hasonló rangú parancsnokának jogkörét. Ehhez még határozott konzervativizmus, minden, a fennállt rend megdöntésére irányuló ideológia és mozgalom legkeményebb elvetése társult. A forradalmak, mint a katonai és hatalmi összeomlás következményei, nála előidézökként jelentek meg, s egyben az ő egyéni pályájának kettőtörését is jelentették.

Az Emlékirataim második részében már nem a tengerésztiszt, hanem az a férfi emlékezik, akit 52 éves korában választottak Magyarország államfőjévé. Az elbeszélés személyes hangja itt meggyengül, kivéve, ha szenvedélyéről, a vadászatról van szó, eluralkodik az általános, személytelen fogalmazás. E részben egy sor, a kor története szempontjából döntő probléma fel sem merül, vagy egyszerűen elsiklik felettük. Az ellenforradalmi rendszer berendezkedését kísérő fehérterror éppen csak említést kap. Nem ad magyarázatot arra sem, hogy amikor a nagyhatalmak megtiltották a magyar trón betöltését, s nemcsak Habsburg, hanem nemzeti királlyal is, miért őrá esett a választás a kormányzóválasztás idején? Említetlen marad a magyar társadalom állapota, a nemzeti hadsereg szerepe, s az is, hogy a magyar politikai elit vele szemben nem tudott possibilis ellenjelöltet állítani.

1920-21-ben Horthy két irányban is csalódást okozott, de az Emlékiratok csak az egyikről szólnak. A *Gömbös Gyula* vezette szélsőjobboldal hiába várta, hogy Horthy az ő programjukat támogassa: ellenkezőleg, a *Teleki Pál*, *Bethlen István* által képviselt konzervatív konszolidációs politika mögé állt. Csalódást okozott a legitimistáknak is. *IV. Károly* két visszatérési kísérlete idején, pedig valójában ez volt az, amikor minden kétséget kizáróan

az ország, a nemzet érdekét szolgálta elutasító magatartásával, hiszen a szomszédos országok már mozgósítottak Magyarországot ellen.

Horthy feltétlen híve volt annak a politikának, amely a trianoni békeszerződés revízióját szolgálta, s maga is támogatta a német szövetséget, amely végül is a második világháborúba, annak is szovjetellenes frontjára vitte a magyar honvédséget. Kormányai és saját döntéseit minden kritika nélkül, a helyzet kényszerére hivatkozással tárgyalja, s ilyen módon felmentést talál minden döntésre. Emlékirataiban nagy hangsúlyt kap az a kétségtelen tény, hogy a magyar politika a Németországgal való együttműködés mellett mindig törekedett valamiféle önállóság megőrzésére. Az a jellemzés, amelyet a '30-as években Magyarországon tartózkodó amerikai követ, *J.F. Montgomery* adott („vonakodó szövetséges”), valóban találó. Horthynál azonban a hangsúly a vonakodáson van, a Hitlerrel folytatott vitákon, a követeléseinek elhárítására tett tényleges és kétségtelenül sikeres erőfeszítéseken, hiszen 1944-ig, az ország német megszállásáig a hazai zsidóság likvidálását sikerült elhárítani, Horthy 1944 júliusi fellépése pedig a budapesti zsidóság megmenekülését eredményezte.

Horthytól, illetve Emlékirataitól, mivel a Legfelsőbb Hadúr is volt, azt várhatnánk, hogy részletesen szól a honvédségről, a második világháborúban való részvételéről, a doni katasztrófáról. Ez utóbbi, mely azóta is élénken foglalkoztatja a közvéleményt, a történeti irodalmat, mindössze egyetlen mondatot kap.

A Horthyval kapcsolatos kérdések egyik jellegzetesen sokat tárgyalt része a helyettesítés, az utódlás, a dinasztiaateremtés problémája. Az Emlékiratok, úgy tűnik, mintha csupán védekezne a dinasztiaateremtés vádjá ellen, és semmiféle módon nem utal arra, hogy a kormányzóhelyettes választását és a tisztségre saját fiát, *Horthy Istvánt*, az az ellenzék is elfogadta és helyeselte, amelyik egyébként ellenzéke-kritikusa volt a rendszernek és Horthynak. Itt az ok a valóban érdekes: Horthy a rendszer szimbólumává vált az idők során, a rendszer pedig egy parlamentáris többpárti-berendezkedést jelentett egy olyan Európában, amelynek nagyobb része már *Hitler* uralma alatt állt, Magyarország szomszédairól nem is szólv. Ahogyan *Rassay Károly*, a korszak neves ellenzéki liberális pártvezére megfogalmazta: „minél bizonytalanabb időkben élünk és minél bizonytalanabb a jövő, annál inkább kötelességünk gondoskodni arról, hogy alkotmányjogi törvényeink a nemzeti szuverenitást és a nemzeti akaratot megvédjék és biztosítsák.” A fenyegető jövő nem más, mint hazai náci-szélsőjobboldali hatalomváltást jelentett a kortársak számára.

Az Emlékiratokból is kiderül, túl az önigazoláson, hogy a kormányzó a legkritikusabb időben, 1944-ben, már nem volt képes ellátni azt a feladatot, amelyet magától mint egy hajó parancsnokától elvárt. A helyén maradt ugyan, de ezzel megmenteni semmit sem tudott. Az 1944. évi német megszállást magyar együttműködés követte s ráadásul októberben Horthy – megszarolva ugyan fia elrablásával – maga adta át a hatalmat *Szálasi Ferencnek*. Ezen mit sem változtatott, hogy mint tudjuk, már Németországban írt levelében, visszavonta ezt a döntését.

Mivel vethető össze Horthy visszaemlékezése? Mi ad lehetőséget forráskritikára, a visszaemlékező állításainak ellenőrzésére? Leginkább természetesen azok a forráskiadványok, amelyek korabeli dokumentumokat adtak közre – A Wilhelmstrasse és Magyarország, 1933-1944. (Összeáll. stb. *Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula.*) Bp. 1968. – Horthy Miklós titkos iratai. (Összeáll. stb. *Szinai Miklós és Szűcs László.*) Bp. 1972. Negyedik kiadás. –, amelyek pártatlan kívülállóként minősíthető személyek írásait tartalmazzák (ilyen, részben kritikai összevetésnek tekinthető *L. Nagy Zsuzsa: Amerikai diplomaták Horthy Miklósról, 1920-1944. Történelmi Szemle, 1990. 3-4. sz. és L. Nagy Zsuzsa: A Horthy-jelenség. Budapesti Könyvszemle (BUKSZ) 1991. 1. sz.*). Ez ilyen jellegű kiadványok pl. nagyon világossá teszik, hogy ítélte meg Horthy a Szovjetunió elleni háborút, amelynek megindításához Hitlernek rendkívül meleg hangú levélben gratulált.

Horthy emlékirataival azonos esztendőben jelent meg *Gosztonyi Péter* munkája itthon, az eredeti, németül publikált kötet azonban már 1973-ban napvilágot látott. A magyar kiadás ennek – valójában – rövidített változata. A Svájcban élő Gosztonyi munkája tulajdonképpen nem más, mint egyrészt rövid összegzése annak, amit Horthyról, az ország történetéről hazai és külföldi kiadványokból tudunk, szerkezetileg pedig egy olyan olva-

sőkönyvet mutat, amely az Emlékiratokat követi. Egyes esetekben még a fejezetcímek is szinte azonosak (pl. Horthynál: Utazások és vendégek, Gosztonyinál: Utazások külföldre és vendégek Budapesten). Mivel a kiadvány alapja, a német kiadás, a külföldi olvasók számára készült, a Horthy személyes tulajdonságaira, tényleges szerepére vonatkozó részek mellett nagy teret kapnak olyan köztörténeti leírások, amelyek elsősorban az idegen olvasó tájékoztatását szolgálták, a hazai közönség viszont e kérdésekről összefoglaló művekből és részmonográfiákból egyaránt jóval sokoldalúbb, teljesebb ismeretekkel bírhat. Annak idején azonban kétségtelenül fontos volt, hogy ismertette a trianoni békeszerződés legfontosabb döntéseit, amelyek felől a nyugati olvasó – sajnálatosan – tájékozatlan, noha e nélkül Magyarország XX. századi története aligha érthető és magyarázható. A kötet történetiségét feltétlenül növelte volna, ha Gosztonyi arra is kitér, hogy nem pusztán nagyhatalmi önkény következménye volt a történeti ország szét darabolása, ha utal a nemzetállami törekvések erőteljes, bár egyetemes történeti szempontból már meglehetősen megkésett jelentkezésére és arra is, hogy a győztesek által támogatott új államok létrehozása kizárólag a szentistváni birodalom széttörésével volt lehetséges. Ez az oka, hogy az antant „fő ellensége”, Németország, teljesen minimálisnak tekinthető területvesztéssel kapott békeszerződést.

Hazai szerzők csakúgy, mint Gosztonyi, azonos módon ítélik meg Horthy és kormánya reagálását IV. Károly visszatérési kísérleteire: ezek elutasítása ténylegesen nemzeti érdék volt. Éppen ezért, s mert bővebb magyarázatot nem ad, érthetetlen az a megállapítása, hogy „Egy restaurációs kísérletre az akkori külpolitikai helyzet nem volt kedvezőtlen.” (47. p.) A nagyhatalmak és kis szövetségeseik állásfoglalása ennek épp ellenkezőjét bizonyítja. (Jegyzékek, mozgósítás stb.)

Anélkül, hogy észrevételeimet részletesen bizonyítani tudnám az ismertetés szűkre szabott keretei között, mindenképpen meg kell állapítani, hogy a köztörténeti részek írásakor Gosztonyi gyakorlatilag teljesen mellőzte a hazai történettudomány stabil, szakszerű eredményeit, elemzéseinek következtetéseit. Néhány kirívó példát mégis említek. Ilyen a két háború közötti magyar társadalom bemutatása, amelyet Gosztonyi „konzervatív-feudális” jelzővel illet, ami legalábbis kétséges egy olyan időszakban, amikor a nemzeti jövedelem termelésének aránya az agrárágazattal szemben az ipar/forgalom javára billen. Érthetetlen, hogy a középosztály, a polgárság szerkezetéről szólva és Horthyt jellemezve következetesen a kismemes meghatározást használja, amikor valójában a gentroid elemekről és középbirtokos rétegről, a polgári-értelmiségi karakterű köz- és árami tisztviselő rétegről van szó. Könyvében a középosztály és a polgárság szinoním fogalmakként szerepel, ami nem esik egybe sem a középosztály korabeli, sem a mai hazai történetírás értelmezésével. Semmiképpen sem tartom elfogadhatónak azt a kategorikus megállapítást, miszerint „az ország társadalmi berendezkedése egy európai kuriózumot képviselt”, s teljességében anakronizmust testesített meg (67. p.). Kevésbé polgárosult társadalmi szerkezettel – mint azt az ismert hazai munkákból, többek között *Berend T. Ivántól* és *Ránki Györgytől* a kelet-közép-európai összehasonlító vizsgálatokból tudjuk – számos európai ország rendelkezett, az arisztokratikus-anakronisztikus hagyományok továbbélésére pedig kiáltó példa lehet az évszázadok óta a demokratikus államberendezkedés példájának tekintett Nagy-Britannia.

Gosztonyi – nézetem szerint – aránytalanul hosszan és hangsúlyosabban foglalkozik a kormányzó „dinasztialapítási” törekvésével, miközben említetlenül marad néhány körülmény, amelyre a hazai szerzők már rámutattak. Ezek közül csupán azt említem, hogy Horthy helyettesítésének/utódlásának rendezését (eltekintve az unokával kapcsolatban futólag felmerült ötlettől) az a baloldali-liberális ellenzék is támogatta, amelyik egyébként a rendszert és Horthyt tradicionálisan bírálta. Csakhogy a '40-es évtized elején a Hitleruralta Európában és a „hatalmi ugrásra” készülő nyilas mozgalom fenyegetésében Horthy egy alkotmányos-parlamentáris rendszer jelképévé vált, a helyettesítés/utódlás elfogadása ennek a rendszernek a védelmét fejezte ki.

Visszaulva a Gosztonyi által említett magyarországi kuriózusra, éppen azt kell megállapítani, hogy a náci Németország hatalmi szférájába tartozó országok között a 40-es évek elején csak Magyarországon működött olyan alkotmányos-politikai berendezkedés, amelyben legalitása volt a szociáldemokrata, liberális-demokratikus polgári ellenzéknek,

képviselői ott ültek a parlamentben (köztük még zsidók is), újságjaik megjelentek. Magyarország ez időben éppen ezért volt kuriózum.

Sajátos módon a Horthy-féle emlékiratokban, Gosztanyi kötetében említetlenül vagy mélyebb összefüggésk feltárása nélkül hagyott problémákat az a kötet világítja meg, amelynek szerzője, az ismert hadtörténész, könyvének címében leszűkítette ugyan témáját, a valóságban mégsem ezt tette. *Dombrády* ugyan a hadseregre, Horthynak mint Legfelsőbb Hadúrnak a tisztere koncentrált, mégis alapvetően fontos körülményeket, kérdéseket világít meg. Munkája mögött ugyanis hosszú adatgyűjtés, történelmi szakszerűség áll. Éppen ezért csak sajnálni lehet, hogy – nyilvánvalóan és kellően el nem ítéhető módon, kiadói szempontok miatt – nem csatolhatta szövegéhez azt a jegyzetapparátust, amely nemcsak saját elemzését támasztotta volna alá, de az olvasónak további eligazítás is adhatott volna. [A Horthy-emlékirat jegyzetei, érthetően, a személyek, események pontos megjelölésére korlátozódtak. Gosztanyi megelégedett irodalomjegyzékkel, amely azonban nem adott magyarázatot arra, hogy miért csak *Emilio Vasary* (Csonka Emil) könyvét tekintette mértékadónak és hivatkozási alpnak.]

Természetesen Dombrády is hasonló, vagy ugyanolyan eseményeket tárgyal, amelyek Horthynál, s Gosztinyinál is szerepelnek – általában. Mégis, és ellentmondva szűkített témajelölésének, olyan tényeket, összefüggéseket tár elénk, amelyek sem a másik két kötetben nem szerepelnek, mi több, a korszakra vonatkozó történelmi feldolgozásokból is hiányoznak többé vagy kevésbé. Ismét csak néhány példa felidézésével élhetek, abban a reményben, hogy ezek felkeltik az érdeklődést a kötet egésze iránt.

Ilyen, a korszak, a rendszer berendezkedése, Horthy személye szempontjából is meghatározó kérdés a nemzeti hadsereg megszervezése a tanácsköztársaság idején, 1919 nyarán, Szegeden. Dombrády valóságosan és érdekesítően írja le, hogy hatásköri villogások, személyi ambíciók ütközése közepette milyen kiemelkedő szerephez jut e tekintetben Gömbös Gyula, a fiatal vezérkari tiszt. A *Károlyi Gyula* gróf vezette kormányba miniszterként meghívott Horthy Miklós – vulgáris kifejezéssel szólva – a készbe ült bele. E részek azonban nemcsak ezért érdemelnek figyelmet, hanem azért is, mert itt lehet megragadni a Horthy-Gömbös viszony gyökerét, itt lehet magyarázatot találni arra, hogy bár Horthy nem a Gömbös-féle fajvédő konszolidációs programot támogatta, hanem a Teleki-Bethlen-féle konzervatív vonalat, érzelmi-politikai kötődése Gömböshöz valójában mindvégig megmaradt.

Új szempontokat, adatokat hoz Dombrády IV. Károly visszatérési kísérleteinek tárgyalása során is. Ő ui. nem a nemzetközi hátteret, a kormányzati, kormányzói állásfoglalás politikai összefüggéseit nézi, hanem azt, hogy a hadseregben, annak vezetésében hogyan alakult a legitimista – szabad királyválasztó tábor, a két visszatérési kísérlet menében mi volt e csoportok és egyének szerepe. A szélesebb közönség és az oktatás szempontjából is újak azok az adatok, tények, amelyek ezekben az 1921. évi eseményekben Horthy és IV. Károly tényleges kapcsolatát, viszonyát (pl. Horthy levele a királyhoz, tárgyalása legitimista politikusokkal 1921 nyarán stb.) világítják meg. A két királypucss tényleges menetét, a hadseregnek és a politikai vezetésnek a két alkalom között mutatkozott eltérő magatartását, eseményszerűen és személyeket illetően aligha lehet olvasni olyan összefogottan és megbízhatóan, mint Dombrádynál.

Horthy – hadsereg – konszolidáció a tisztí különítmények felszámolása összefüggésében tárgyalja Dombrády a korszak egyik legsajátabb intézményének, a Vitézi Rend létrehozásának kérdését. Ezzel kapcsolatban hasznos és széles körben nem ismert információi teljesebbek lehetnek volna, ha a Vitézi Rend alapítását tartalmazó rendelet illetve törvény számát és tartalmát is közreadja.

Sem Horthy emlékiratai, sem Gosztanyi kötete nem tér ki Horthy korai katonapolitikai elképzeléseire, csupán Dombrády ismerteti azt a nagyobb elaborátumot, amelyben Horthy kifejti véleményét és elgondolásait közelebbi és távolabbi szomszédainkkal kapcsolatban, természetesen katonapolitikai szempontból. Mégsem katonapolitikai szempontból hívom fel rá a figyelmet, hanem azért, mert a kormányzó politikai nézeteit, a szomszédos országokhoz, Szovjet-Oroszországhoz = Szovjetunióhoz kapcsolódó felfogását tükrözi és amely nemcsak a '20-as évek elején, de még 1944-ben is nyomon követhető volt magatartásában, döntéseiben.

Köztörténetírásunkból nagyjából az ismert, hogy a '30-as években, Hitler hatalomra-jutását követően, külső és belső hatásra (pl. Szálasi Ferenc nyugállományú vezérkari őrnagy tevékenysége) a hadsereg tisztikarának és felső vezetésének tagjai között döntő jelentőségű változás következett be, nemcsak személyi összetételét, hanem világnézetét, politikai orientáltságát illetően is. Kevésbé ismert, hogy e folyamatot Horthy is észlelte, igyekezett tenni is ellene, s hogy ez irányú törekvéseit hogyan keresztelték rajta kívül álló tényezőkké. Dombrády igen jól világítja meg, hogy „a hongyarapító hadúr” lehetősége mennyire korlátozott volt e tekintetben a német szervezettség, katonai sikerek valamint a náci-szélsőjobboldali ideológia hatásával szemben. Ebben, s ez Dombrádynál kiderül, az egyes vezető katonai személyiségek megítélésében mutatkozott tévedései is szerepet játszottak. Nem kevésbé azok az engedmények, azok a „türelmi idők”, amelyeket miniszterelnöke, *Teleki Pál* politikája rovására a mindinkább német bűvöletbe-vonzásba került felső katonai vezetőknek adott.

Magyarország története, második világháborús részvétele szempontjából nem kevésbé, mint a döntést hozó személyek megítélése miatt fontos, hogyan foglalt állást a magyar katonai és hatalmi-politikai elit azzal a berlini igényvel kapcsolatban, hogy Magyarország csatlakozzék a Jugoszlávia elleni katonai akcióhoz. Külpolitikatörténeti, Telekivel foglalkozó irodalmunk ezt már feldolgozta. Dombrády most arra koncentrál, hogy Horthy hogyan reagált, s megállapítja, „Őt nem aggasztotta különösen a jugoszlávokkal szemben vállalt kötelezettség”, (153. p.) mint ahogyan ismeretes, a helyzet csapdájából az öngyilkosságba menekülő Teleki Pált.

Horthynak a német igényekkel, követelésekkel kapcsolatos állásfoglalását (nemcsak ez esetben, hanem általánosságban is), saját emlékiratában közreadott értelmezésével szemben ma már számos forráskiadvány, feldolgozás állítja egészen más megvilágításba (ilyen, jól használható kötet pl. a Wilhelmstrasse és Magyarország, 1933-1944. Német diplomáciai iratok Magyarországról. Bp., 1968.). Dombrády sem mulasztja el, hogy a visszaemlékező kétségtelen magamentését saját, korabeli megnyilatkozásaival konfrontálja.

Dombrády rámutat egy olyan tényezőre, amelyet nem lehet mellőzni, ha nem ezotérikus magasságokban járó képet akarunk festeni egy korszakról, egy személyről. Ez éppen a 2. magyar hadsereg ügyével kapcsolatban kívánczik említésre, amely hadsereg problematikáját hadtörténetírásunk ma már az érzelmi – aktuálpolitikai szempontokat kikapcsolva, szakszerűen dolgozott fel. Dombrády rávilágít egy fontos, 1942-től mindinkább érzékelhetővé vált körülményre, arra ti., hogy Horthy, a kormányzó, a Legfelsőbb Hadúr, 1942-43-tól kezdve, messze túl 70. életévén, elveszítve helyettesítésére megválasztott fiát, s megrendült egészségi állapotában, „menekült az egyre bonyolultabbá váló politikai helyzet elől.” „Nem óhajtott tevélegesen beavatkozni a hadsereg életének irányításába.” (188. p.) Ez a visszavonulás szorosan kapcsolódott ahhoz a Horthyra jellemző jelenséghez, amelyet a Magyarországon szolgálatot teljesítő diplomaták és mások is megállapítottak, hogy ti. a kormányzó előttük kifejtett nézetei, valamint tényleges döntései nem esnek egybe, hogy bizonytalan-határozatlan-passzív magatartást tapasztalnak részéről. Dombrády sem mulasztja el, hogy rámutasson, Horthy – második világháborús részvételünk idején – hol a miniszterelnök, hol a vezérkar főnöke felfogását támogatta (191. p.).

Ha nem is teljesen világosan és következetesen, de Dombrády munkája rávilágít, időnként meg is fogalmazva, egy Horthy és a hadsereg szempontjából alapvető kérdésre. Arra ti., hogy 1920-hoz mérten 1943/44-re gyökeresen megváltozott a hadsereg felső-vezetése, tisztikara, ezek mentalitása és politikai orientációja, valamint – és Horthy, meg országunk története szempontjából egyaránt befolyásoló erővel – a hadsereg hűsége a Legfelsőbb Hadúrhoz. Dombrády nem hagy kétséget az iránt, hogy ezekről a sorshatározó változásokról Horthynak valójában nem voltak ismeretei, nem realizálta a bekövetkezett gyökeres változásokat. A fegyelem, a parancsteljesítés kötelezettsége, amely számára egyéni, személyi tulajdonsággá vált flottaszolgálat idején, nem érvényesült már 1944-ben.

A fentiekben említett három kötet, valamint a több tucatnyi visszaemlékezés birtokában és természetesen figyelembe véve azokat a '60-as évek közepétől megjelent forrás-

kiadványokat, szakszerű monográfiákat, amelyek a korszakkal foglalkoznak, végülis kialakítható egy történetileg hiteles kép Horthy Miklósról, az ország kormányzójáról.

A legtöbb munka, s a hazai szerzőktől származó történeti feldolgozások nem mennek túl azon a ponton, amikor 1944 októberében Horthyt és családját a náci Németországba vitték és őrizetbe helyezték. Az ezt követő időkről a kormányzó emlékiratai és Gosztonyi kötete szólnak. Ezzel kapcsolatban két körülményre érdemes felhívni a figyelmet. Az egyik, hogy az antifasiszta szövetségeseek Horthyt nem tekintették háborús bűnösnek, nem helyezték vád alá, s a nevezetes nürnbergi per kapcsán csupán tanuként kértek tőle véleményt, adatokat. Sztálin, akiről tudott, hogy legalábbis nem rokonszenvezett a magyarokkal (sem az egyik, sem a másik oldalon állókkal), maga is azon a nézeten volt, hogy a fegyverszünet kérésével Horthy mentesítette magát egy lehetséges vádemelés alól. A másik kérdés abba a szférába tartozik, amelyet a történeti irodalom csak ritkán szokott feszegetni akár politikai pártokról, mozgalmakról, akár személyekről legyen szó s ez az anyagiak, a pénz. Miből s hogyan élt a Horthy-család, amely kénytelen volt hátrahagyni javait s végülis Portugáliában telepedett le? Erről először Gosztonyi könyvében lehetett olvasni, aki információit *Horthy István* özvegyétől szerezte. Utóbb, az 1993 nyarán a televízióban sugárzott filmben maga az özvegy is elmondta ezt. Azt gondolom, valamelyes visszamenőleges hatása is kell legyen értékformálásunkra annak, hogy anyagi támogatást arisztokratáktól és zsidó nagytőkésektől kaptak.

Horthy Miklós: Emlékirataim. Európa – História, Bp., 1990. Extra Hungaricum sorozat. 417 p., 16 kép.

Gosztonyi Péter: A kormányzó, Horthy Miklós. Téka Kiadó, Bp., 1990. 173 p.)

Dombrády Lóránd: A legfelsőbb hadúr és hadserege. Zrínyi Kiadó, Bp., 1990. 221 p.

L. NAGY ZSUZSA

Győrffy István: A néphagyomány és a nemzeti művelődés

Ezt a nevezetes, sokat idézett tanulmányt, melynek ez a negyedik kiadása, akkor írta Győrffy István, amikor kitört a II. világháború. Győrffy ekkor már felismerte a veszélyt, hogy az egymásra kísértetiesen rímelő két ordas ideológia (fasizmus, bolsevizmus) fenyvegettségében, szorításában a magyarság sodródhat (mint ahogyan sodródott is) a történelem viharában.

Öt évtized múltán megdöbbentő olvasni, ahogy Győrffy István „üzenetét” fogalmazza a középosztálynak, amely iránt oly sokan nosztalgiát éreznek, s amelynek feltámasztását célul tűzték ki. Magyarán: Győrffy Istvánnak, *Szabó Zoltánhoz* hasonlóan (lásd Cifra nyomorúság) rossz véleménye van erről a rétegről, s legsúlyosabb vádja ellene, hogy nem ismeri (eléggé), le is nézi a néphagyományt, sznob, „Európát” majmolja. Nos, az elmúlt fél évszázad történelme igazolni látszik ezeket a vádakokat. Mondom ezt annak ellenére, hogy mind a fasizmus, mind a bolsevizmus „a” népre hivatkozva követte el gaztetteit, s ez a bizonyos középosztály nemhogy ellenállni nem tudott, de kollaboránsként igenis közreműködött, segített legitimálni a Kádár-rendszert is. Elég csak belepillantani a napi sajtóba, behallgatni a mai politikai élet ricsajos vitáiba, hogy érzékeljük ezt a zavart, amit a Győrffy által is érintett gyökértelenség okoz. Azét a Győrffyt – tegyük hozzá –, akit ilyen-olyan előjellel többször, többen is fel-, kihasználtak/használnak. Még ma is fel lehet (s kell) tenni a kérdést, hogy ki a magyar, s Győrffy definíciójánál ma sem tudunk jobbat: „A magyarság nem a test, nem a vér, hanem a lélek kérdése. Azért, hogy valaki törzsökös magyarnak vallja magát, de csak magyarkodik, nem magyarabb, mint a lélek-